

הדמוקרטיה בהסתאבותה מול יהדות הנצח

המחבר היה מנהל המחלקה הדתית ברדיו

ובטלוויזיה. לאחרונה עוסק בחקר תקשורת ויהדות

הרב בנימין צביאלי

הפסיכזה הדמוקרטית שהשתלטה עלינו ללא כל סיבה מוחשית הנראית לעין, חודרת גם לפינות החבויות ביותר של חברתנו. פסיכזה זו מטרידה גם את מנוחתם של שלומי אמוני ישראל, שהתחילו לבדוק בציציות עצמם אם דמוקראטים כשרים הם, וזאת אולי מתוך חולשת הדעת או פחד הסביבה החילונית. אך מי שעומד בו כוחו להשתחרר מן המוסכמות, מן הקלישאות, ומנחשולי הצביעות המציפים אותנו מכל עבר, מי שיוכל להתעלם מן הצעקות ההיסטריות של "הדמוקרטים" למיניהם, אלה הרואים עצמם גם לוחמים ב"גזענות", וכך גם מי שמרגיש שמהו זו בעולם הגדול ובעולמנו היהודי, מאז ההכרזה האופטימית על חריות האדם באשר הוא אדם בראשית המאה ה-19, לא יוכל להתעלם מן התחושה, כי תקופת האופוריה הדמוקרטית הולכת ותמה, וכי אותות האזהרה שהושמעו על ידי הוגים וסופרים לפני 50-60 שנה, הולכים ומתגשמים לעינינו, ומעמידים את כל תפיסת עולמנו החרותית-שוויונית בסימן שאלה גדול.

הדימוקרטיה היא השתלטות ההמונים על ההנהגה לדעתם

אורטגה איגסט ההוגה הספרדי, בספרו "מרד-ההמונים" (תורגם לעברית ולשפות אחרות), מרגיש בבירור בסכנה הגדולה של מסירת גורל חברתנו, ואולי עצם חיינו ומהותם, להמונים עצמם. הוא סבור שסיבות המשבר התרבותי באירופה מקורן במאמציהם של ההמונים להוציא מן העילית החברתית את התפקיד הקובע בחיים, על-אף שיודעים הם, כי הדבר הוא לדעתם, וכי כל רווחתם ונוחיותם באה להם הודות לאותה עילית השומרת על החברה בפני ניוון. אורטגה המשיך לפתח את התיאוריה של קודמו בזמן, **אוסוולד שפנגלר** הידוע בספרו "שקיעת המערב", שבו הוא טוען, כי התרבויות כולן, וגם תרבות המערב, דומות לאורגניזמים חיים, והן מתפתחות, פורחות ונובלות ונעלמות ככל דבר חי. ביחיד ובחברה קיימים יסודות יצריים ובלתי מודעים, ו"האדם ההמוני" מורד ובוטט במיעוט הנבחר אשר יצר את התרבות למענו. הדמוקרטיה היא חלק מתרבות המערב, ויחד אתה הולכת היא ושוקעת, הולכת ונעלמת, ממש לנגד עינינו.

מעיוותי הדימוקרטיה – לכל אדם זכות הבעת דעה באופן שווה

הדמוקרטיה, עם כל התחסדותה כרעיון שבא להציל את האנושות, יש בה עיוות פנימי בולט לעין שאי אפשר להתגבר עליו. הסיסמה המוחשית ביותר שלה, היא, כידוע, כי כל בני האדם הם שווים, ולכן לכל אדם יש "קול" וזכות הבעת דעה בדיוק כמו לחברו – "אדם אחד קול אחד". ונשאלת השאלה: האמנם כך הדבר? האמנם מוטאט סיסמה זו את הצדק המוחלט, ואת קנה המידה המדוייק של תרומת כל אדם לקהילתנו ולחברתנו?

ודאי שלכל אדם יש אותה זכות לחיות וליהנות מכל מה שנתן הקב"ה לברואיו עלי אדמות, אך האם אפשר להתעלם מן ההבדלים הערכיים והכישורים של בני האדם השונים? כלי התקשורת אוהבים להראות לנו ביום הבחירות, כסמל לשוויון, את רבי המדינה ואת גדולי הסופרים וההוגים כשהם באים להצביע לאותה קלפי עם "פשוטי העם". אך האם אין בין המצביעים חכמים וטפשים, ישרים ונוכלים, אנשי חזון ומנוונים? האם אפשר לטעון שקולו של איינשטיין, למשל, או של ברנרד שאו או וינסטון צ'רצ'יל (אני נוקט בכוונה דוגמאות ממרחקים ולא מן המציאות שלנו) שווה בערכו לקולו של איש ההמון שאינו יודע בין ימינו לשמאלו, וסומך על מנהיגו או קרובו או מורו בחיים? אם נרצה למדוד במדוייק את ערך דעותיהם של בני אדם שונים, נקבל סולם ערכים אין-סופי כמעט. ואם מכירים ומודים אנו בעיוות ה"דמוקרטי" הזה, האם יש לנו דרך למצוא יחידה ערכית-כישורית, מין "איי-קיו", שלפיה יימדד משקלו האלקטורלי של כל אדם, ובאמצעותה יימדדו הקולות ביום הבחירות?

כלל הוא בהלכה: "אחרי רבים להטות", עם זאת – ממשיך המיעוט להשפיע

הבעיה השניה הפוגמת בשלמות הרעיון הדימוקרטי מיסודו היא בעיית המיעוט. אם כל הכרעה מתקבלת על פי דעת הרוב, האם פירושו של דבר שהמיעוט אינו קיים? האם יש הצדקה מוסרית להתעלם ממנו כליל ולכופו לנהוג לפי דעת הרוב, או שמא רשאי המיעוט לנהוג לפי דרכו? מה יהיו סדרי המדינה והציבור במשטר כזה? גם אם נניח שיינתן למיעוט לחיות לפי רצונו (וה"אם" הזה אינו ודאי כלל), הרי אין בכך עדיין בטוי לשוויונות וחופש; דוגמה לדבר: חלול שבת לעיני שומר מצוות, אשר עצם ראיית חילול השבת היא פגיעה בחרותו.

בעיה זו של זכות המיעוט, כשם שמטרידה היא אותנו בחיים הפרלמנטריים והצבוריים, כך מטרידה היא אותנו מאז ומעולם בתחום המשפט, שכן פסקי הדינים נקבעים ונחתכים על פי דעת הרוב. גם ההלכה התלבוטה בשאלה כיצד לבטא את דעת המיעוט אשר נבלע בתוך הרוב, וזאת, על אף שהעיקרון אשר עליו צותה התורה הוא חד-משמעי – "אחרי רבים להטות". חז"ל יישמו עקרון זה לא רק בתחום המשפטי, כלומר בהכרעת בית-הדין לזכות או לחובה, אלא גם באיסור והיתר ובמנהג, כגון איסור שהתערב בהיתר, שבטל הוא ברוב, וכן כשרוב הציבור נוהג כך וכד'. למרות האמור יש סימנים ברורים שהמיעוט אינו חדל להתקיים גם אחרי הכרעת הרוב; והוא ממשיך להיות כוח משפיע גם בסיטואציה של "אחרי רבים להטות", ולפעמים יתכן גם שאותו מיעוט "חוזר וניעור".

להחלטת הרוב יש תוקף כאשר נפלה ההכרעה בהשתתפות כולם

בהתאם להלכה בשעת ישיבה בדין חייב להתקיים הכלל: "רובו מתוך כולו", כלומר: החלטת הרוב צריכה ליפול בנוכחות ההרכב המלא של בית הדין, אחרת – אין לה תוקף. כך גם הדבר בתקנה שניתקנה על ידי רוב הקהל; היא משוללת תוקף חוקי אלא-אם-כך נטל גם המיעוט חלק בדיון בעת התקנתה. דבר זה פותח פתח, כמובן, להכשלת התקנה על ידי היעדרות מכוונת של

המיעוט, וכבר עמדו על כך מחברים שונים בספרות ההלכה, וחיפשו ומצאו פתרונות שונים. (ראה בארוכה בספרו של מנחם אלון "המשפט העברי" עמ' 348, עמ' 584 ועוד).

עיקרה של הדימוקרטיה – השגת רוב. עם השגתו יעשו המנהיגים ככל העולה על רוחם

האכזבה מן הדימוקרטיה נעוצה איפוא, בראש וראשונה בה בעצמה, בסתירה שבין הצדק האבסולוטי המיוחל שאינו אלא חלום, לבין ה"ביצוע" של אותו צדק במציאות החברתית. אך הדימוקרטיה בגילוייה השונים הנחילה אכזבה גם מצד אחר: היא לא העניקה ליחיד את הבטחון המצופה בחייו היום יומיים. אמנם בתוקף הסיסמאות הדימוקרטיות הוענקו ליחיד כל הזכויות של אזרח. נפתחו לפניו כל ערוצי ההתבטאות לחופש הדיבור, אך אלה נוצלו בסופו של דבר הרבה מאד, לרוב, למטרות הרסניות של מרד והסתה, לזריעת אי שקט, לערעור האמון בשלטון והצגתו ככלי ריק חסר אונים. השלטון שנבחר על ידי הרוב, כלומר בהכרעה דימוקרטית, הוא זה שהועמד מול איגודים, קבוצות ומוקדי כוח, הפועלים בשמם ועל גבם של אלה שלא ידעו במי ובמה הם בוחרים.

כי גם בתוך המשטר הדימוקרטי, לא חדל האדם להיות יצור בעל יצרים ובעל שאיפות להשגת עמדות כח; הוא מנסה לפלס את דרכו על ידי פסיעה על ראשיהם של החלשים ושל הבלתי מוכשרים. הדימוקרטיה לא ביטלה את אפשרות ההצלחה או הכשלון של האדם, ולא עקרה את אחריותו להם; לא היה בכוחה – וכנראה לעולם לא יהא בכוחה – לשנות את טבע האדם. כל מה שדרוש בדימוקרטיה, הרי זה: **להשיג רוב**; בשמו של הרוב יעשו אחר כך המנהיגים שנבחרו ככל העולה על רוחם, ומיותר להוסיף שהדרך להשגת הרוב אינה רצופה בסנטימנטים אנושיים ואיננה סוגה בגדרים של מוסר.

ג'והן סטיוארט מיל התריע עוד לפני כמאה ושלושים שנה, בספרו "על החרות" מפני "עריצות הרוב". כי שאלה היא: האם עדיף רוב דימוקרטי שהשתלט עליו מנהיג תקיף ואכזר, אשר בעזרת "מקורביו" יידע לנצל את ההמונים לטובתו ולחזוק מעמדו, או שמא רצוי יותר משטר של קבוצה נבחרת – אפילו נקרא לה אריסטוקרטית – קבוצת עילית של אנשים ידועים בחברה, המתבלטים בתכונותיהם מעל כולם, קבוצה שתדע לשלוט בדרכי נועם, ותשאף לעשות צדק ומשפט לכל אזרח במדינה ולכל אדם באשר הוא אדם.

משטר בא ומשטר הולך וצורת משטר אידיאלית טרם נמצאה

רעיונות אלה אינם חדשים. הם צצים ועולים שוב ושוב בעת מצוקה, כשנקלע האדם המודרני לתחושת אין אונים. ההיסטוריה של מדעי המדינה עשירה בנסיונותיהם של גדולי הפילוסופים, אשר התיימרו למצוא צורת משטר כזאת, שיותר משהיא אידיאלית מבחינה עיונית הריהי טובה לאדם מבחינה מעשית. בבחירת המשטר הנכון צריך להראות את עליונותו לא רק איש המוסר וההגות, כי אם איש התבונה המעשית, היודע ומכיר מקרוב הן את המציאות, והן את מעשי בני האדם, אורחם ורבעם, טבעם ונטיותיהם. דומה, כי כל הנסיונות שנעשו במרוצת ההיסטוריה לא היו לגמרי לשוא, וכל נסיון הוסיף נדבך בעיצוב משטר שאם לא יביא לאדם את הרווחה המושלמת – הרי לפחות ינסה להתקרב לכך. אך השאיפה לחברה בה יש שוויון וחופש כפשוטם – לא יצאה מעולם מגדר שאיפה; כי כל משטר, ואפילו האידיאלי ביותר, טומן בחובו פגמים וחסרונות שמשטר אחר היה נקי מהם.

"דימוקרטיה ישירה" ו"דימוקרטיה ייצוגית"

עוד ביוון העתיקה ניסו להשתית את המשטר על שלטון העם. היתה זאת "דימוקרטיה ישירה", כלומר כל דבר היו מחליטים ב"אספת עם" של כל בני העיר. באספות אלה אמנם לא השתתפו כל בני המעמדות, אך היתה נטיה ברורה לדימוקרטיזציה. שיטה זאת של "דימוקרטיה ישירה" אינה מעשית כמובן במדינה גדולה, וכך התפתחה ה"דימוקרטיה הייצוגית", כשהקשר בין העם ובין הנציגים הנבחרים, מעשיהם והכרעותיהם, מתחיל ונגמר ביום הבחירות. הסיסמאות הנלהבות של הדימוקרטיה בזמן המהפכה הצרפתית: **שוויון, אחוה וחופש**, לא מנעו שפך דם רב, והמשטרים הדימוקרטיים שלאחריה לא הצילו את העולם מצרת צמיחתם של משטרים דוגמת הפשיזם והקומוניזם, אשר הגיעו גם הם לידי שלטון בכוחה של הדימוקרטיה.

בעל "ספר החינוך": שלטון יחיד טוב מן המחלוקת

"כל שלטון אינו נתון טבעי" – טען **תומס הובס** במאה ה-17 למניין האומות – אלא יצירה מלאכותית, שהרי אדם מטבע ברייתו הוא בעל תכונות טבעיות, והמצב הטבעי הוא מלחמת "הכל בכל", המתנהלת בין בעלי זכויות שוות.

השלטון הוא, אפוא, משהו בלתי טבעי, פרי הסכם מרצון בין בני האדם, המייסדים חברה שבה האדם מוותר מרצון על כמה מזכויותיו הטבעיות. חברה כזו חשובה לאדם כדי להבטיח את עצמו הבטחה יעילה מפני הסכנה הנשקפת לו מזולתו. במונחים שלנו היינו אומרים: "אלמלא מוראה של מלכות איש רעהו חיים בלעו" (אבות ג'). השלטון מגביל את זכויות היחיד, אך ההגבלה היא לטובתו של היחיד, כי השליט שנבחר על ידי היחיד מחוקק חוקים ומפעיל את מנגנון הכפייה לשם קיום החוק; בלי מנגנון כזה לא יוכל האדם להתקיים.

"ספר החינוך" (מהדורת הרב דב שעוועל) במצוה ע"ז – "שלא לקלל הנשיא" – כותב: משרשי המצוה: לפי שאי אפשר ליישוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים, לעשות מצוותו ולקיים גזרותיו, מפני שדעות בני אדם חלוקין זה מזה ולא יסכימו כולם לעולם לדעת אחת לעשות דבר מכל הדברים, מתוך כך יצא מביניהם הביטול והאסיפה (המנעות) בפעולות, ועל כן צריכים לקבל דעת אחד מהם – אם טוב ואם רע – למען יצלחו ויעסקו בעסקו של עולם. פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רבה, ופעם – ההפך, וכל זה טוב מן המחלוקת שגורם ביטול גמור".

ההוגים שבאו אחרי הובס (לוק, רוסו), פיתחו את רעיון ההסכם ההדדי שבין האזרחים, הסכם המגביל את זכויותיהם מרצון, אשר מבלעדיו אין כל אפשרות לקיים שלטון. המדינה היא, אפוא, תוצאה של כריתת "אמנה חברתית" שכל אחד שותף בה, השליט הפועל לטובתו של כל פרט מייצג את רצון הכלל, ואם כך – אין להיבהל גם מפני שליט יחיד, יהא זה מלך, נשיא-בעל-סמכויות, או כל שליט אחד שהכוח בידו לשלוט ולהטיל את מרותו. זוהי במובן מסוים, התפיסה ששלטה באירופה במאה השש-עשרה עד השמונה-עשרה למניינם; ניתן לכנותה תפיסת ה"אבסולוטיזם הנאור" – ואין היא דומה בשום פנים למה שקרוי בפנינו היום "דיקטטורה", אשר בעצם העלאת שמה יש כדי לעורר חלחלה.

"לא תהיה אחרי רבים לרעות" – כיצד?

הדימוקרטיה של היום, עם כל סיסמאותיה וקלישאותיה, אינה שונה במהותה מאותה דיקטטורה שנואת נפשנו. באופן פרדוקסלי ניתן לומר, כי האדם המודרני נאנק תחת עולה של

הדימוקרטיה. הוא מקבל על עצמו את ענשה של זו, והוא סובל ומתענה על מזבח "הצדק" הדימוקרטי שמכתיבים לו הדיקטטורים הקטנים שבכל פינות חייו. הכפיה הדימוקרטי מוסברת ובאה לידי ביטוי בספרו של **יעקב טלמון** "הדימוקרטיה הטוטליטרית".

אצל האדם הדתי, אשר כל מחשבתו ואורח חייו מודרכים על ידי התורה ומצוותיה, אין לסיסמאותיה הערטילאיות של הדימוקרטיה כל משמעות, כל עוד אין הן מושרשות בתפיסת התורה **כסמכות על־אנושית**. התורה קבעה אמנם את הכלל: "אחרי רבים להטות" – זוהי למעשה נשמת הדימוקרטיה – אך מצד שני מצווה היא: "לא תהיה אחרי רבים **לרעות**". כאן נכנסים אנו אפוא לתחום של שיפוט ערכי שאין לו פתרון בלא אמונה בחוק עליון ובתורה מן השמים. מהו אותו "לרעות"? והאם בכלל יכול בשר ודם לקבוע כללים **משלו** בתחום המוסרי? שיטתו של עמנואל קאנט, הקובע כי האדם הוא יצור מוסרי – מכיון שהוא חי בתוך חברות ממוסדת – נתבדתה לחלוטין. מאידך גיסא, היהדות מאמינה בסמכות על־אנושית שמימית שהיא הקובעת את דרכו של האדם ואת אורח חייו. גם אם אמנם לא הכל מוסבר ומובן ומתקבל על דעתו העניה של האדם – (ראה הקדמתו של הרמב"ם לפרק חלק) – בכל־זאת יודע העם את מנהיגיו הפועלים לטובתו בכל דור בשם התורה ולמענה, ובאורח טבעי הוא מוקירם כגבוהים משכמם ומעלה, עד שמסוגלים הם לעורר ללא כפיה יחס של: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל"; הם הסמכות שאין למעלה הימנה.

אך גם האדם החילוני מחפש היום אישיות חזקה בעלת תוקף מוסרי, שתשמש משענת איתנה אשר יוכל להחזיק בה ולסמוך עליה בעת צרה ומצוקה, אישיות שתוכל להעניק לו ביטחון בחיי היום יום, מול נחשולי "בעלי הזכויות" ו"התקיפים" השוטפים אותו ומאיימים עליו מכל צד לבלעו ולסכל את נסיונו לחיי יושר תקינים, וכמובן – בשם הדימוקרטיה.

הנסיון של אינדוקטרינציה דימוקרטי (מפגשים, מתירנות וכד'), בתוך המציאות הנוכחית **ההפוכה** של הסתאבות דימוקרטי – אינו אלא נסיון נפל של אובדי עצות ודרך, "והיא לא תצלח". גם הדבקת תווית "הגוענות" לא תועיל. מוטב שאלה אשר נתפסו להיסטוריה הדימוקרטי בחינוך ובחברה – ידעו זאת.

השקפתו של הראי"ה קוק וצ"ל

הרב קוק וצ"ל הוטרד עוד לפני כששים שנה על ידי הפגמים והחסרונות הצפויים במדינה המודרנית, בהעלותו בחזונו את דמותה של המדינה היהודית העתידה (הוא קרא לה כבר אז בשם "**מדינת ישראל**"). באחד הקטעים בספרו "אורות" (עמ' ק"ס), מעלה הרב חשש מפני מדינה יהודית עמוסה בעיות מוסריות וחברתיות כשאר המדינות, והוא נושא את עיניו למדינה אידיאלית, משוחררת וחפשית, שאין דוגמתה בגויים. כך כותב הרב: "אין המדינה האושר העליון של האדם, זה ניתן להאמר במדינה רגילה שאינה עולה לערך יותר גדול מחברת אחריות גדולה, שנשארו המוני אידיאות שהן עטרת החיים של האנושיות מרחפים ממעל לה, ואינם נוגעים בה. מה שאין כן מדינה שהיא ביסודה אידיאלית, שחוקק בהווייתה תוכן אידיאלי היותר עליון שהוא באמת האושר היותר גדול של היחיד. מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסולם האושר, ומדינה זו היא **מדינתנו מדינת ישראל** יסוד כסא ד' בעולם". (ההדגשה שלי – ב.צ.)

ולכך, כנראה שעוד טרם הגענו; מדינת ישראל למרבה הצער רחוקה עדיין מלהיות אידיאלית. אך גם המדינה הלא־אידיאלית הזאת, יכולה לפתוח דרך חדשה ומקורית, להשתחרר ממיתוסים דימוקרטיים וקלישאות נבובות שאבד עליהם הכלה, אשר הם הם שהביאו את העולם כולו ואותנו עד הלום. ככל שנראה את המצב בעינים פקוחות – כן ייטב לנו ולדורות הבאים.